

ŞEFÂAT İLE İLGİLİ ÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ ÂLÛSÎ'NİN RÛHU'L-MEÂNÎ TEFSİRİ ÖRNEĞİ¹

EVALUATION OF VERSES ABOUT INTERCESSION EXAMPLE OF ÂLÛSÎ'S RÛHU'L-MEÂNÎ EXEGESIS

Kadri OGUL

Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Gaziantep/Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-5863-6667

ÖZET

Bu makalenin konusu "Âlûsî'nin Rûhu'l-Meânî tefsirinde, şefâat ile ilgili ayetlerin değerlendirilmesi"dir. Başkası için ricacı olmak, önüne geçip işinin görülmesini sağlamaya çalışmak, işlediği bir suçtan dolayı veya herhangi bir işi görülsün diye başkasının nezdinde, aracı olmak mânâsına gelen şefâat kavramı, öteden beri İslam âlimleri arasında tartışılmıştır. Şefâat alanını çok geniş tutan ve alanını çok daraltıp tamamen inkâr yolunu seçen iki farklı ekolün dışında Âlûsî, mutedil bir yolu takip edip, âyetlerde geçen şartlara ilaveten ve Allah'ın (c.c.) iznine bağlı olarak şefâatin varlığını kabul eder. Bu makalede, Âlûsî'nin söz konusu tefsirinde, şefâat yaklaşımı ele alınmış şefâati reddeden özellikle Mu'tezile mezhebinin şefâat hakkındaki reddiyelerine yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Şefâat, Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, Büyük Günah

ABSTRACT

The subject of this article is "The evaluation of the verses concerning intercession in Âlûsî's Rûhu'l-Meânî exegesis". Being an intermediary for someone, or for a crime committed in the eyes of others, in order for any work to be seen, the instrument corresponding to the concept of intercession has been discussed among Islamic scholars. Apart from two different cults that keep the field of intercession too wide and narrow the field too much and choose the path of complete denial Âlûsî followed a moderate path, and in addition to the conditions mentioned in the verses, Allah (c.c.) accepted the existence of intercession depending on his permission. This article discusses Alusi's said exegesis approach to intercession.

Key Words: Intercession, Prayer, Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, Big Sin

1. GİRİŞ

Sözlük olarak; tek olan bir şeyi, yanına aynısını veya benzerini ilave ederek çift hale getirmek, başkası için ricacı olmak, önüne geçip işinin görülmesini sağlamaya çalışmak,² işlediği bir suçtan dolayı veya herhangi bir işi görülsün diye başkasının nezdinde, aracı olmak ve dua etmek,³ başkasına iyi veya kötü noktada bir yol açmak⁴ gibi mânâlara gelen şefâat, شفيع ş f a' kökünden türemiştir.⁵ Terim olarak "kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen sâlih kulların, müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunması" anlamında kullanılır.⁶ شفيع Şâfi' ve شفيع şefî "aracı olan, şefâatte bulunan" kişi demektir. Kur'an'da şefâat kavramı otuz iki defa geçmektedir. Bunlardan, Fecr Suresi üçüncü ayetindeki الشفيع "şef" kelimesi sözlük manasında kullanılmıştır. Diğerlerinde, yedi yerde fiil, yedi yerde ism-i fâ'il, beş yerde ismi failin çoğulu olan

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Şehmus DEMİR danışmanlığında hazırlanan, Kadri OGUL'un "Âlûsî'nin Rûhu'l-Meânî Tefsirinde Muşkilü'l Kur'an Meselesi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

² Firuzâbâdi, Ebû't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *Beş'iru Zevi't-Temyiz fi Letâ'ifi'l-Kitâbi'l-'Aziz* (Thk. Muhammed Ali Neccâr), Kahire 1996, c. III, s.328,329; İbn Manzur, Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, İrân 1405 h. VIII, s.183; Alıcı, Mustafa, "Şefâat", *DİA*, TDV, İstanbul 2010, XXXVIII/411; İsfahânî, Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât, fi Garibi'l-Kur'an*, Kahire, 1961, s. 157,158.

³ El-Muhammedî, Ebûzer Abdulkadir b. Mustafa b. Abdirezzâk eş-şefâ'a' tu fi'l-Hadisi'n-Nebevi (Basılmış Yüksek lisans Tezi), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut,2005, s.23.

⁴ İsfahânî, Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât, fi Garibi'l-Kur'an*, (Thk. Safan Adnan ed-Davudî), Daru'l-Kalem, ed-Daru's-Şamiyye, Beyrut, Dimaşk, 1424h. s. 157,158.

⁵ Cürçânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerif *et-Ta'rifât*, (Thk. kom.) Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, "şefâ'at" md; Tahanevî, Muhammed Ali, *Keşşaf-u Mustalati'l-fünun-i ve'l-Ülüm* (Edt. Rafik el-Acem,Thk. Kom.),Mektebetu Lübnan Naşirun, Beyrut, 1996, c.I, s. 34; Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddin Mahmûd bin Abdillâh bin Mahmûd el-Hüseynî, *Rûhu'l-Me'âni fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-'Azim ve's-Seb'i'l-Mesâni*, Daru'r-Risâleti'l-İlmiyye, Dimaşk, 2015/1436, c.II, s. 157.

⁶ İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 158.

“şufeâ” on iki defa “şefâat” şeklinde yer almaktadır.⁷ Bütün bunlar istilâhî manada kullanılmıştır. Bilindiği gibi kavramların, lugavî ve istilâhî mânaları arasında bir bağ vardır. Burada da şefâat talep eden kişi, lisânî hal ile sanki şöyle diyor “ben tek başıma bu işi göremiyorum veya senin yardımına ihtiyacım var” diyerek, onu yanına alır ve bir çift haline gelirler. Böylece ihtiyacı olan kişiye kendisini de ilave ederek bir nevi güç birliği yaparlar.⁸ Niteliği ve biçimi farklı olmakla beraber şefâat, hemen hemen bütün dinlerde vardır. İslam âlimleri arasında ise VII. asırdan itibaren şefâat ile ilgili tartışmaların başladığı, daha sonra da mezheplerin ayırt edici bir özelliği haline dönüştüğü görülüyor. Tasavvuf ilminin teşekkülünden sonra, âhirette şefâatin yanında bir de dünyevî boyutu da tartışılmış. Böylece; dünyada şefâat ve âhirette şefâat, olmak üzere iki başlıkta değerlendirilmişler.

2. DÜNYADA ŞEFÂAT

Allah katında makbul, salih olduğuna inanılan bir kişiden, günahlarının bağışlanması için veya başka amaçla, dua talep edilmesidir. Bu tür bir şefâatin caiz olduğu konusunda İslam âlimleri arasında ittifak vardır.⁹ Zira Kur’ân-ı Kerim’de bu şekilde dua etmek, hem Hazreti Peygambere (s.a.v.) hem de diğer inananlara emredilmiştir. ... واستغفر لذنوبك وللمؤمنين... “...Hem kendinin hem de mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarının bağışlanması için istiğfar et!...”¹⁰ ... ولو أنهم إذ ظلموا أنفسهم جاءوك فاستغفروا الله واستغفر لهم الرسول... “...Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah’tan günahlarının bağışlanmasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah’ı, tevbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı.”¹¹ “Ey Rabbimiz! Hesabın görüleceği gün beni, anamı-babamı ve bütün mü’minleri bağışla!”¹² Ayrıca hayattayken Hazreti Peygamber (s.a.v.) ile tevessül de bulunulmuştur.¹³

3. ÂHİRETTE ŞEFÂAT

İslâm âlimleri Hz. Peygamber’in (s.a.v.), mahşer meydanında uzun bekleyiş sıkıntısı içindeki insanların hesaba çekilmesini sağlamak, ayrıca müminlerin cennetteki derecelerini yükseltmek amacıyla Allah katında şefâat edeceğini, buna karşılık kâfirler hakkında şefâatin gerçekleşmeyeceği hususunda ittifak etmiştir.¹⁴ Bu açıdan âhirette şefâat ile ilgili bir tartışma yoktur. Asıl tartışma konusu ve mezhepler arası derin tartışmalara sebep olan ise, küçük veya büyük günah işleyen, tevbe etmeden ölen Müslümanlar hakkında, şefâatin olup olmayacağı ile ilgilidir. Mu’tezile’nin bir kısmına göre büyük günahattan kaçınıp sadece küçük günah işleyen ve Müslüman olarak ölenlerle ilgili şefâat vardır.¹⁵ Diğer bir kısım Mu’tezile’ye göre ise büyük günah işleyenler eğer tevbe etmeden ölürlerse onlar fasık olurlar ve onlara hiçbir surette şefâat edilemez. Selefiyye, Eş’ariyye, Mâtürîdiyye ve Şia mezheplerine göre ise şefâat mümin olarak ölen herkesi kapsar. Büyük günah işleyen veya küçük günah işleyen; tevbe etmeden veya tevbe ettikten sonra ölen, fark etmez, yeter ki mümin olarak ölsün, şefâat kapsamı dâhilindedir.

Bir kimse için şefâat etmek, Allah katında ona dua edip bağışlanmasını ve affedilmesini dilemek demektir. Dolayısıyla “şefâat yalnızca Allah’a aittir” âyeti kerimesi, şefâatin olmadığı mânâsına gelmez! Şefâat izni verme yetkisinin, sadece Allah’a ait olduğunun delilidir. Yani Allah (c.c.) dilediği kullarına, başkası için şefâat etme izni ve yetkisi verecektir. Yukarıdaki âyetlere baktığımız zaman Allah Teâlâ’nın peygambere (s.a.v.), mü’minlerin bağışlanması için dua etmesini emretmiştir. Binaenaleyh insanların bağışlanmasını isteyen Allah Teâlâ’dır. İster direkt affeder, ister kişinin tevbesinden sonra onu affeder, isterse de bir peygamberin veya salih bir kulun dua etmesi sebebiyle affeder. Daha dünyadayken affedebileceği gibi dilerse âhirete erteleyebilir.

⁷ Bkz: Bakara, 2/48,123,254,255; Nisâ, 4/85; En’âm, 6/51,70,94; A’râf, 7/53; Yûnus, 10/3,18; Meryem, 19/87; Tâhâ, 20/109; Enbiyâ, 21/28; Şu’arâ, 26/100; Rûm, 30/13; Secde, 32/4; Sebe’, 34/23; Yasin, 36/23; Zümer, 39/43, 44; Mü’min (Gâfir), 40/18; Zuhuf, 43/86; Necm, 53/26; Müddesir, 74/48; Feccr, 89/3.

⁸ Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1981, c. X, s. 212; Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru’l-Merâğî*, Daru İhyâu’t-Turâs, Beyrut ts. c. I, s.103.

⁹ Alici, Mustafa, “şefâat” DİA

¹⁰ Muhammed, 47/19.

¹¹ Nisâ, 4/64.

¹² İbrâhim, 14/41.

¹³ Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, c.VI, s. 116.

¹⁴ Kadî Abdülcebbar, *Şerhu’l-Uşûli’l-ğamse*, (trc.İlyas Çelebi), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2013,c.II, s. 604.

¹⁵ Kadî Abdülcebbar, *Şerhu’l-Uşûli’l-ğamse*, c.II, s. 606; Teftâzânî, Sa’düddîn Mes’ûd bin Fahriddîn Ömer bin Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî, *Şerhü’l-Akâid*, (trc. Taha Hakan Alp), Yasin yayınevi, İstanbul, 2008. s.245-246.

4. RÛHU'L-MEÂNÎ TEFSİRİNDE ŞEFÂAT İLE İLGİLİ AYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kur'an'ı kerimin bir kısım ayetleri, şefâati mutlak olarak ele alıp olumsuzlarken, bazı ayetlerde ise şefâat mukayyed olarak zikredilir. Şöyle ki; Allah'ın izin verdiği kimselerin, yine izin verdiği kimselere şefâat edebilecekleri belirtilmektedir.

4.1. Şefâatin Mutlak Olarak Geçtiği Ayetler

وَأَتُوا يَوْمَ لَا تَجْزَى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يَقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يَنْصُرُونَ “Öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez. Hiçbir kimseden herhangi bir şefâat kabul olunmaz, fidye alınmaz. Onlara yardım da edilmez.”¹⁶ Âlûsî, “Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı gün...” âyetine vurgu yaparak, aslında kıyamet günü ile ilgili kişinin bütün beklentilerine son vermesine dair çok ciddi bir uyarıdır, hususunu aktardıktan sonra sözü Mu'tezile'ye getirir. Onlar, her ne kadar âyet, kâfirlerle ilgili nâzil olduğunu, muhatap kitlenin inkârcılar olduğunu kabul etseler bile yine de âyetin umûm ifade ettiğini, büyük günah işleyenlere şefâatin olamayacağını savunurlar. Fakat onlara iki açıdan cevap verilir der.

Birincisi: âyette umûm var. Bu doğru! Fakat bu umûm, mekân ve zaman açısından tahsis edilmiştir. Zira kıyamet, günü hem mekân hem de zaman olarak çok uzun bir süreçtir. Dolayısıyla kıyametin ilk döneminde, dehşet ve şiddetin zirvede olduğu dönemde kimsenin şefâat etme yetkisi olmadığı gibi, buna cesareti de olmaz! Daha sonraki aşamalarda kıyametin diğer safhalarında, şefâat izni verilir. Şu iki âyete baktığımız zaman bu hususu anlayabiliyoruz. “...ve sûr'a üfürüldüğü zaman, (işte) o gün ne aralarında soy-sop yakınlığı kalacak, ne de birbirlerini arayıp soracaklardır.”¹⁷ “Birbirlerine dönüp karşılıklı (sorular) sorarlar...”¹⁸ Birinci âyete baktığımızda birbirlerine herhangi bir şey soramazlar derken; Tûr suresindeki âyette ise karşılıklı olarak birbirlerine soru sorarlar. Demek ki kıyametin ilk sahnelerinde kimsenin kimseye herhangi bir şeyi soru sorma ve akrabalık gütme imkânı, mecali yok. Ancak cennete girdikten sonra, oturup karşılıklı olarak birbirlerine sorular sorarlar. Burada da hem zaman hem de mekân bakımından âyetin umûmunu tahsis eden bir durum söz konusudur. Kıyametin İlk sahnelerinde, şefâat olmadığını ifade ediyor, fakat ilerleyen aşamalarda şefâat etme izni verilen kimseler, elbette şefâat edeceklerdir.

İkincisi şahıslar bakımından bir tahsis söz konusudur. Zira Mu'tezile bile, büyük günah işlemeyen kişilerin şefâate mazhar olacaklarını kabul ederler. Burada Âlûsî onların bir açmazından söz ederek; bir an için onlar gibi düşünelim. Ayetin umûm ifade ettiğini, hiçbir şekilde şefâatin olmadığını bir an için kabul edelim. O zaman sorulması gereken soru şu: büyük günah işlemeyen müminlere şefâat edileceğini nasıl kabul ederler? Çünkü eğer bir “tahsis” yoksa, ayete göre küçük günah veya büyük günah faretmez günah işleyen hiç kimseye şefâatin söz konusu olmaması gerekir. Demek ki ayetteki umûm tahsis edilmiştir. Ayrıca tevatür derecesine ulaşan hadislerle göre âyetin tahsis edildiğini de ilave edelim. Özetle “o gün hiç kimseden şefâat kabul edilmeyecektir” âyetinin genel mâna ifade etmesi, izin verilmeden önceki süreçle ilgilidir. Ama bu genel ifade, izin verildikten sonraki süreç ile tahsis edilmiş oluyor. “Allah katında, O'nun izin verdiği kimseden başkasının şefâati yarar sağlamaz...”¹⁹ Demek ki Allah'ın (c.c.) izin verdiği kişilerin, şefâati fayda verir. Müellif Âlûsî, “Allah bize şefâat nasip eylesin, bizi şefâate mazhar eylesin” duasıyla bitiriyor.²⁰

وَأَتُوا يَوْمَ لَا تَجْزَى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يَقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يَنْصُرُونَ “Kimsenin kimse namına bir şey ödemeyeceği, hiç kimseden fidye alınmayacağı, kimseye şefâatin fayda vermeyeceği ve hiç kimsenin hiçbir taraftan yardım göremeyeceği günden sakının.”²¹ Yukarıdaki âyette İsrailoğullarına bir hatırlatma vardı, keza burada da hatırlatma, vurgulu bir şekilde ve pekiştirmek amacıyla, nasihat olarak tekrar edilmiştir. Her iki âyeti, karşılaştırdığımızda, esasen bir söz sanatı olduğunu da görmüş oluyoruz. Şöyle ki; yukarıdaki âyette, وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ diyerek şefâat kelimesi, عَدْلٌ “fidye” kavramından önce kullanılmıştı. Burada ise وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يَقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ diyerek, “şefâat” kelimesini, “fayda” ile “fidye” kelimelerinin içinde olduğu menfi cümleden sonra getirmiştir. Bir hususu kökten olumsuzlayarak, onun üzerine terettüp eden her şeyin de mümkün olmadığını mesajını vermiş oluyor.²² Yukarıdaki âyette şefâat hususunda Mu'tezile ve Ehl-i sünnetin görüşlerini net bir şekilde beyan ettiği için burada tekrar etme ihtiyacını duymuyor.

¹⁶ Bakara,2/48.

¹⁷ Mü'minûn 23/ 101

¹⁸ Tûr 52/25

¹⁹ Sebe', 32/23.

²⁰ Âlûsî, Rûhu'l-Me'ânî, c. II, s. 158-160.

²¹ Bakara, 2/123.

²² Âlûsî, Rûhu'l-Me'ânî, c. II, s.220.

يا أيها الذين آمنوا أنفقوا مما رزقناكم من قبل أن يأتي يوم لا بيع فيه ولا خلة ولا شفاعة والكافرون هم الظالمون *“Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefâatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir.”*²³ *“hiçbir dostluğun ve hiçbir şefâatin olmadığı”* Yani Allah, izin vermeden ve razı olmadan hiç kimsenin şefâat edemeyeceği günden... diyerek kimsenin başkasına fayda veremeyeceğine işaret etmek için, böyle bir üslup tercih edilmiştir. Mesela bir kişinin üzerinde bir hak varsa, yani yerine getirmesi gereken bir hak varsa üç yöntemden birisi ile bundan kurtulabilir. Söz konusu eşyayı satın alıp, alacaklı kişiye vermek; arkadaşlarının yardımına başvurup beraberce hakkın yerine getirilmesini sağlamak veya alacaklının yanında hatırlı birisinin, hakkından vazgeçmesi için ondan ricacı (şefâat) olmasını sağlamak. İşte o gün, hiçbir şekilde kimsenin kimseye fayda veremeyeceğini, sadece Allah'tan yardım dilenilebileceğini anlatmış oluyor. “la” edatından sonra gelen isim, mansûb olursa genel, kapsayıcı bir hüküm olur, fakat aynı durum, marfû’ olan isimde geçerli değildir diyerek, nahiv açısından değerlendirerek ve gramer kurallarına dikkat çekerek *“şefâatin olamayacağı gün”* yargısının mutlak ve bütün efrada şamil bir cümle olmadığını ifade etmeye çalışıyor. Burada “la” edatından sonra gelen isim merfû’ olduğuna göre hüküm umûmî değildir. Başka âyetlerde belirtildiği gibi, bundan müstesnalar olduğunun altını çiziyor. Yani *“şefâat fayda vermez”* yargısı, Allah izin vermeden veya Allah’ın (c.c.) izin vermediği kişilerin şefâati fayda vermez! Hükümü ile kayıtlıdır.

وأنذر به الذين يخافون أن يحشروا إلى ربهم ليس لهم من دونه ولي ولا شفيع لعلمهم يتقون *“Kendileri için Allah’tan başka ne bir dost, ne de bir şefâatçi bulunmaksızın, Rab’lerinin huzurunda toplanmaktan korkanları, Allah’a karşı gelmekten sakınsınlar diye, onunla (Kur’ân ile) uyar.”*²⁴ Âlûsî, âyetten, şefâatin olmadığı sonucu çıkarılamaz! Zira الذين يخافون den maksat *“ne bir dost ne de bir şefâatçi olmadan, Rab’lerinin huzurunda toplanmaktan korkanları uyar...”* Bu âyetin şefâati reddetmediğini, şefâati inkâr etmediğini, bir nevi âyetle ilgili yanlış bir anlaşılmanın önüne geçmek istiyor. Şöyle ki; âyet, şefâatin kabul edilmediği kıyamet gününden bahsetmiyor. Kıyamet gününde, şefâatçi olmadan mahşer alanına gitmekten korkanlardan bahsediyor. Yani *“şefâatçinin olmadığı gün”* değil, *“Şefâatçi olmadan mahşerde toplanmaktan korkanlardan”* söz ediyor. Ehl-i kitap ve ölüm ötesi hayatı kabul eden bazı müşrikler gibi onların bir kısmı mahşer gününe inanıyordu. Bunlar hesap gününe inanmakla beraber atalarının veya taptıkları putların şefâati konusunda, emin değillerdi. Dolayısıyla şefâatçi olmadan mahşerde, Allah’ın (c.c.) huzurunda toplamaktan korkuyorlardı. İşte âyet, bunları uyar diyor. Veya bazı kâfirler her iki konuda da tereddütlü idiler, âhirete iman etmek istemiyor fakat Hazreti Peygamber (s.a.v.), onlara âhiretle ilgili âyetleri okuyunca bu sefer *“onun dedikleri ya doğruysa”* diye endişe ve korku duyuyorlardı. Fakat hesap gününü inkâr edip, atalarının veya taptıkları putların şefâat edeceğini savunanlar ise, şeyhülislam Ebu’s-Suud’un da dediği gibi onlar, bu âyette, sözü edilen uyarının dışında tutuldular. Sanki uyarının onlara fayda vermeyeceği mesajı veriliyor.²⁵

وذر الذين اتخذوا دينهم لعبا ولهوا وغرتهم الحياة الدنيا وذكر به أن تبسل نفس بما كسبت ليس لها من دون الله ولي ولا شفيع *ve eğlence edinenleri ve dünya hayatı kendilerini aldatmış olanları bırak. Hiç kimsenin kazandığı yüzünden mahrumiyete sürüklenmemesi için Kur’ân ile öğüt ver. Yoksa ona Allah’tan başka ne bir dost vardır, ne de bir şefâatçi...”*²⁶ Âlûsî, “dinlerini, oyun ve eğlence edinenlerden maksat, emir ve tavsiyelerini yerine getirmekle emroldukları ve kendilerine farz kılınan İslam dinini, oyun ve eğlence edilenlerdir diyerek, Allah (c.c.), peygamberine bu kişilere takılma onları bırak! Buyuruyor ki onlar dinle alay ettiler, onu hafife aldılar. Veya kendilerine farz olan dini, putlara tapmak, haram olan şeyleri helal kılarak bir çeşit oyun ve eğlence haline getirdiler. Diğer bir görüşe göre -Bu görüş İbn Abbas’a nispet edilir- burada, din kelimesi ile bayram kastedilmiştir. Şöyle ki; العبد الذي يعاد إليه كل حين معهود Belli dönemlerde tekrar edilen, tekrarlanan (gün) demektir. çünkü “îd”in kök mânası adetten gelmez, “îd” (bayram) her sene, ister Allah’ın (c.c.) meşru kıldığı şekilde olsun veya oyun ve eğlenceden ibaret olup Allah’ın (c.c.) meşru kıldığı şekilde olmayan, kâfirlerin bayramı gibi olsun fark etmez, adet olarak tekrar edilir. Bu görüşlerden hangisini alırsak alalım âyetin özeti şudur: *“...bunlara kulak verme! Sana emredilene yerine getir.”* yani dinini oyun ve eğlence gibi alanlara kulak asma, onları boş ver, sen yoluna devam et! İbn Cerîr ve onu takip edenler ise, *“Onları bırak; yesinler, eğlensinler ve boş ümit, onları oyalayadursun. (kötü sonucu) yakında bilecekler!”*²⁷ ile *“Beni, yarattığım kişiyle baş başa bırak.”*²⁸ âyetlerinde olduğu gibi, tehdit söz konusudur. Âdeta Allah Teâlâ *“beni, onlarla baş başa bırak!”* diyor. Âlûsî, daha sonra Fahrüddin er-Râzî'nin görüşlerine vurgu yaparak,

²³ Bakara,2/ 254.

²⁴ En’âm, 6/51.

²⁵ Âlûsî, *Rûhu'l-Me’ânî*, c. VIII, s. 176,177.

²⁶ En’âm, 6/70.

²⁷ Hicr, 15/3.

²⁸ Müddessir, 74/11

“imamın kelâmından anlaşılabilir şudur ki;” (Âlûsî, tefsirinde Fahrüddin er-Razî’den söz ederken el-imam, yani tefsirdeki rehberimiz demek istiyor) diyerek, Râzî’nin, âyeti, değişik açılardan tefsir ederken şöyle dediğini aktarır. “Doğruya en yakın gördüğüm beşincisi ise; bu din Allah (c.c.) tarafından gönderilen, hak ve doğru dindir diyerek ona yardım eden kişi hak yolundadır; ancak makam mevki elde etmek, hasmını mağlup etmek veya dünya malını elde etmek için dine yardım edenler ise onlar dünyalık için dini yayanlardır. Dolayısıyla Allah, diğer âyetlerde bunun oyun ve eğlence olduğunu beyan buyuruyor. Ona göre “*Dinlerini oyun ve eğlence edinenleri bırak*” âyetinden maksat, dini kullanarak dünyalık elde etmeye çalışanlardır. Âlûsî, dini bu şekilde kullananlar olduğunu kabul etmesine rağmen, görüşün sahibi çok büyük bir âlim olsa bile, âyetten böyle bir mâna çıkarmanın çok uzak bir ihtimal olduğunu ifade ediyor. “...ve dünya hayatı kendilerini aldatmış olanları...” Yani dünya, onları aldatmış ve bâtıla yönlendirmiştir, öyle ki bu durum onları, âhireti bile inkar etmelerine sebep oldu, bundan sonra herhangi bir hayat yoktur! diyerek Allah’ın (c.c.) âyetleriyle dalga geçtiler. Âyetin devamında “*أن تبسل نفس بما كسبت*” “*yaptıklarından mahrum olmasın diye Kur’ân’la öğüt ver*” cümlesi, Kur’ân’la uyarmanın sebebi olarak “mefû’lün li eclihî” olur. Allah katında ona ne bir dost ne de bir şefâatçi vardır. لها daki zamir, daha önce geçen نَفْسُ kelimesine döner yani kâfir olan nefis... kâfir olan kişiye ne bir dost ne de bir şefâatçi vardır mânâsındadır. Zaten devamından da bu mâna anlaşılıyor. Yaptıkları bu çirkin amel yüzünden, yani dinlerini oyun ve eğlence edinmeleri yüzünden, sevaptan mahrum kaldılar” ve “inkârları sebebiyle onlar için acıklı bir azap ve kaynar sudan ibaret bir içecek vardır.” Dolayısıyla âyete, bir bütün olarak baktığımızda, dini hafife alan, din ile alay eden, ölüm ötesi hayatı inkâr eden kâfirlerin, kıyamet gününde bir şefâatçisi ve bir dostunun olamayacağı gerçeği anlatılmış oluyor.²⁹ Müslüman olarak ölen ve günah işlemiş olsa bile Müslüman olarak mahşere gelen kişilere, yapılacak şefâatten söz etmiyor.

هل ينظرون إلا تأويله يوم يأتي تأويله يقول الذين نسوه من قبل قد جاءت رسل ربنا بالحق فهل لنا من شفاعاء فيشفعوا لنا أو نرد فنعمل غير الذي كنا نعمل قد خسروا أنفسهم وضل عنهم ما كانوا يفترون “*Onlar ise ancak, (“Görelim bakalım!”) diyerek Kur’ân’ın bildirdiği sonucu (te’vilini) bekliyorlar. Onun bildirdiği sonuç gelip çattığı gün, önceden onu unutmış olanlar derler ki: “Gerçekten Rabbimizin peygamberleri hakkı getirmişler. Şimdi bizim için şefâatçiler var mı ki bize şefâat etseler veya (dünyaya) döndürülsek de yaptıklarımızdan başkasını yapsak? ...”*³⁰ Kıyamet günü, inkâr edenler sadece yaptıklarının neticesini bekliyor olacaklar. Zira onlar, peygamberlerin getirdiği uyarı ve müjdelerin gerçek olduğunu görecekler. İşte o gün, iman etmeyi terk edenler, sırtını dönüp onunla amel etmeyenler “*bizim için şefâatçi var mı veya dünya hayatına tekrar dönebilir miyiz?*” diyecekler. İman etmeyenler, âhirette böyle bir şeyi yukarıda zikrettiğimiz soru edatı ile temennilerini dile getirecekler. Yani iki şeyden bir tanesini temenni ederler. Ya birileri bize şefâatçi olsun veya dünyaya dönelim işlediğimiz şirk ve günahların tam tersini yapalım diye temennide bulunacaklar. Veya birileri bize, dünya hayatına dönüp daha güzel amel işleyelim diye şefâatçi olsun, aracı olsun diye yalvaracaklar. Âyet, bunun artık mümkün olmadığını söylüyor. Böylece onlar dünyada iken Allah’a şirk koştukları ve bunlar kıyamet günü bize şefâatçi olacaklar diye iddia ettikleri putların, şefâatçi olamayacakları hususu, anlaşılabilir oldu. Bu iddialarının batıl olduğu anlaşılıp, onlara herhangi bir faydası olmadı.³¹ Gördüğümüz gibi, bu âyette de reddedilen ve olmayacağı düşünülen şefâat, kâfirlerle ilgilidir.

فما تنفعهم شفاعة الشافعين “Artık, şefâat edenlerin şefâati onlara bir yarar sağlamaz.” Âlûsî, “eğer şefâat etme ihtimalleri olsa bile şefâat onlara fayda etmez” diyerek kısa bir açıklama ile yetinirken. Râzî ise bu âyeti şefâatin varlığının bir delili olarak savunuyor. Şöyle ki; cehennemlik olan kâfirlerin vasıflarının sayıldığı bundan önceki âyetleri de değerlendirerek, şefâatin fayda vermediği inkârcıların, dört özelliği sayılmıştır.

- ✓ Namaz kılmamak
- ✓ Yoksula İnfak etmemek
- ✓ Batıla dalmak
- ✓ Âhret gününü yalanlamak.

İşte inkâr edip şu vasıfta olan kâfirlere; şefâatçilerin şefâati fayda vermediğine göre, bunların dışındakilere, fasık bile olsalar, şefâatçilerin şefâati fayda verir diyor.

4.2. Allah’ın İzin Verdiği Şefâat

إن ربكم الله الذي خلق السموات والأرض في ستة أيام ثم استوى على العرش يدبر الأمر ما من شفيع إلا من بعد إذنه ذلكم الله ربكم فاعبدوه أفلأ تذكرون “*Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan, sonra da Arş’a kurulup işleri*

²⁹ Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, c. VIII, s. 233-236.

³⁰ A’raf, 7/53.

³¹ Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, c. IX, s. 125,126.

yerli yerince düzene koyan Allah'tır. O'nun izni olmaksızın, hiç kimse şefâatçi olamaz."³² Bu âyete, istivâ konusunda da değinmiştik. "Onun izni olmadan hiç kimse şefâatçi olamaz" istiğrak edatı, (Bir türün bütün bireylerini içine alan belirtme edatı "min" harfi, nefiy edatı olan "ma" dan sonra gelirse istiğrak ifade eder) net bir şekilde şefâatin gerçek sahibinin Allah (c.c.) olduğunu, ondan başka hiç kimsenin şefâat yetkisinin olamayacağını, beyan ediyor. En belirgin bir şekilde Allah'ın (c.c.) izni olmadan hiç kimse, hiçbir zaman şefâatçi olamaz.³³ Fakat bu arada Allah (c.c.) şefâat izni verdikten sonra, kendilerine izin verilen seçkin kullar ve şefâat edilmeye layık olan kişiler hakkında şefâatin olduğunu da anlıyoruz. Âlûsî, şefâat konusunun tefsirini, özellikle bu âyetin tefsirinde, kendi uzun tefsirine nazaran çok kısa tutarak diğer farklı görüşlere de hiç değinmeden Ehl-i sünnetin görüşünü destekler mahiyetteki tefsiri ile yetinmeyi tercih ediyor.

يومئذ لا تنفع الشفاعة إلا من أذن له الرحمن ورضي له قولا "O gün, Rahman (olan Allah)'ın kendisine izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasının şefâati bir yarar sağlamaz..."³⁴ o gün yani o dehşetli durumların meydana geldiği kıyamet gününde, Rahman olan Allah'ın (c.c.), izin verdiği kimseler dışında, kimse şefâat edemeyecek. İsm-i mavsûl olan "من" şefâat edilen kişiyi ifade edip لا تنفع "lâ tenfu" fiilinin mef'ûlu konumundadır. Rahman'ın kendisine izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseye şefâat fayda verir demektir. "sözünden razı olduğu" demek, Allah, şefâat eden kişinin, şefâat edilenle ilgili ve onun hakkındaki sözünden (duasından) razı olmuştur. Şefâat eden kişi şefâat edilenle ilgili Allah Teâlâ'ya yaptığı yalvarış ve yakarılarından razı olmuştur. Dolayısıyla Allah'ın (c.c.) izin verdiği ve sözünden razı olduğu kişinin şefâati fayda verir. Veya İbn-i Abbas'ın da dediği gibi. "Allah'ın razı olduğu" sözünden maksat, şefâat edilen kişinin sözüdür. Yani şefâate mazhar olan kişinin, "la ilahe illallah" sözüdür. Dolayısıyla şefâatin fayda verebilmesinin, iki şartı olan, şefâat edenin duasının ilahi rızaya mazhar olması, duasının kabul edilmesi ve şefâat edilen kişinin iman ehli olması, hususları zikredilmiş oluyor. Veya Allah'ın (c.c.) izin vermiş olması, ikincisi ise şefâate mazhar olan kişinin, iman ehli olmasıdır. Özetle فما تنفعهم شفاعة الشافعين "Artık onlara şefâatçilerin şefâati fayda vermeyecektir" âyetinde olduğu gibi, şu durumların dışında hiçbir şekilde ve hiç kimsenin şefâati fayda vermeyecektir. Birileri şefâat etmeye çalışsa bile, Rahman olan Allah'ın (c.c.) izni, onun razı olduğu söz -ki bu söz şefâat edenin veya şefâate mazhar olanın sözü olabilir- olmadan şefâat fayda vermez.

El-Bahru'l-Muhîr³⁵ ve ed- Dürü'l-Masûn³⁶ adlı eserlerde, تنفع fiilini lâzımî (geçişsiz) bir fiil olarak değerlendirilip, ism-i mevsul olan "من" kelimesini de mef'ûl olarak okumayıp istisnayı direkt şefâat kelimesinden yapmak ve muzafî mukadder etmek caizdir diye ifade edilir. Dolayısıyla âyeti, إلا شفاعة من أذن "...Ancak kendisine izin verilen ve sözünden razı olunan kişinin şefâati, müstesna" onun şefâati fayda verecektir şeklinde anlamak da mümkün olur derler. Fakat bu görüşe, daha kendisine şefâat izni verilmeden ve şefâat hakkını kullanmayan kişinin şefâati fayda verir gibi yanlış bir mâna çıkabilir gerekçesiyle itiraz edilmiştir. ولا يقبل منها شفاعة "Hiçbir şekilde yaptığı şefâat kabul olmaz." âyetinin mânası ise; şefâat etmesine izin verilmeyecek, yoksa âyetleri beraber değerlendirdiğimizde, şefâat izni verildikten sonra, şefâati kabul olmaz gibi bir sonuca ulaşmak doğru olmaz. Dolayısıyla şefâat edilmesi istenen kişiye, şefâat fayda vermez gibi bir yargıda bulunmak, kendisine izin verilmediği halde şefâat etmeye çalıştığı vehmine sebep olur. (Kendisine şefâat izni verilmeyen kişi, şefâat etmeye çalışamaz ki şefâati fayda versin veya vermesin) Bunun, anlatılmak istenen kıyamet gününün dehşetli durumu ile uyuşmadığı aşikârdır.³⁷

Ebû Hayyân, إلا من أذن له burada "lam" harfi, ta'lîl yani sebebiyet ifade edebilir. Böylece "... Ancak Allah'ın kendisi için şefâat izni verdiği kişinin şefâati hariç..." şeklinde anlamak mümkündür der.³⁸

يعلم ما بين أيديهم وما خلفهم ولا يشفعون إلا لمن ارتضى وهم من خشيته مشفقون "Allah, onların önlerindeki de arkalarındaki de (yaptıklarını da yapacaklarını da) bilir. Onlar, O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefâat etmezler ve hepsi O'nun korkusuyla titrerler."³⁹ Âlûsî; âyeti, istisna cümlesi olarak önceki iki âyetin, بل عباد مكرمون لا "Hayır, onlar (melekler), Allah'ın şerefli kullarıdır. Allah'tan önce söz söylemezler ve hep O'nun emriyle iş görürler." sebebi ve sonraki âyetin de bir ön hazırlığı gibi değerlendiriyor. Şöyle ki; sanki mukadder bir soruya cevap niteliğindedir. "Allah'ın emri olmadan neden herhangi bir söz

³² Yûnus,10/3.

³³ Âlûsî, Rûhu'l-Me'ânî, c. XI, s. 21,22.

³⁴ Tâhâ, 20/109.

³⁵ Ebû Hayyân, Muhammed bin Yûsuf bin Âlî bin Yûsuf bin Hayyân el-Endelûsî, el-Bahru'l-Muhîr Fi't-Tefsîr,c.VII, Darü'l-Fikr, Beyrut,2010, s. 385.

³⁶ Semîn El-Halebî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed bin Yûsuf bin İbrâhîm el-Halebî, ed- Dürü'l-Masûn fî 'Ulûmî'l-Kitâbi'l-Meknûn,(Thk. Ahmed Muhammed el-Harât) Darü'l-Kalem, Dimaşk, ts.c.VIII, s.107,108,

³⁷ Âlûsî, Rûhu'l-Me'ânî, c. XVI, s. 109,110.

³⁸ Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhîr, c. VII, s. 385.

³⁹ Enbiyâ, 21/28

söylemezler veya iş görmezler?" Çünkü Allah (c.c.), onların önceden yaptıklarını da sonradan yapacaklarını da bilmekte, dolayısıyla onlar da bunu bildikleri için her durumlarını kontrol altında tutarlar ve ancak Allah'ın (c.c.) razı olduğu kişilere şefâat ederler. İbn Cerir, Münzir, Beyhakî ve İbni Ebi Hatim'in ibni Abbas'tan rivâyet ettiklerine göre; âyette geçen "*Allah'ın razı olduğu kişi*", *La İlahe İllallah*" diyendir. Meleklerin şefâati ise onlar için, "*istiğfar etmek*" Allah'tan günahlarının affını dilemektir. Mu'tezile ise bu âyeti, "*büyük günah işleyen kişilere şefâat yoktur!*" mezhebî görüşlerine delil olarak gösterirler. Onlara göre büyük günah işleyen kişi Allah'ın (c.c.) razı olmadığı kişi olduğuna göre, melekler de ona şefâat etmezler. Fakat Âlûsî, Mu'tezile'nin bu görüşünü reddederek diyor ki; âyetten, sadece Allah'ın şefâatine razı olmadığı kişiye şefâat etmezler; "Allah (c.c.) büyük günah işleyen müminlere, kimsenin şefâat etmesinden razı değil" gibi bir sonuca varılamaz. Ayrıca, meleklerin şefâat etmemesi demek, hiç kimsenin onlara şefâat etmeyeceği mânâsına gelmez. Meleklerin dışında, kendilerine şefâat izni verilen kişiler, şefâat edebilirler. Âyet, meleklerin vasıflarını anlatmaya devam ediyor. "Melekler, Allah'ın korkusundan titrerler. Sürekli uyanık bir vaziyette, Allah'ın tuzağından (azabından) emin olmazlar." Özetle söz konusu âyetler, daha ziyade meleklerin vasıflarını anlatırlar, vasıflardan bir tanesi de Allah'ın (c.c.) rızasının dışında söz söylemezler, iş yapmazlar ve onun izni olmadan şefâat etmezler. Genel mânâda şefâati nefyeden bir hüküm içermiyor.⁴⁰

أأخذ من دونه آلهة إن يردن الرحمن بضر لا تغن عني شفاعتهم شيئا ولا ينقذون "O'nu bırakıp da başka ilâhlar mı edineyim? Eğer Rahmân bana bir zarar vermek istese, onların şefâati bana hiçbir fayda sağlamaz ve beni kurtaramazlar."⁴¹ İstinâf cümlesi⁴² bir önceki olumsuz cümlemin sebebi olarak zikredilmiştir. Bazılarının iddia ettiği gibi, *الشفاعة* kelimesinin sıfatı değildir. Zira sıfat olarak değerlendirilirse ve "*Rahman olan Allah bana zarar vermek istediğinde beni kurtaramayacak ilâhlar mı edineyim?*" şeklinde anlamaya çalışılırsa, bu sefer böyle olmayan, yani şefâati fayda veren başka ilâhların varlığı anlaşılabilir ki bu şirk olur. Dolayısıyla sıfat değil de istinâf cümlesidir. Yukarıda ifade edildiği gibi anlamı "*Allah bana bir zarar vermek isterse, hiç kimsenin şefâatinin yararı olmaz*" bu cümlemin mânâsı, *لا ترى الضب بها ينجز* "*çölde, yuvasına kaçan bir keler de göremezsin*" (çölde keler yok demiyor, keler yok ki yuvasına kaçsın... diyerek kup kuru bir çölü tasvir ediyor) şiirinde, olumsuzluk vurgulu olarak kullanıldığı gibi; burada da aynı şekilde, pekiştirerek nefyetmiş ve onların bir şefâati yoktur ki bana fayda verebilirsin demiştir. Çünkü Yukarıdaki şiiri de Nahiv ve Belagât âlimleri pekiştirilmiş nefiy cümlesine örnek olarak kullanırlar. Zira şiirin mânâsı "yuvası olmayan keler..." den söz etmiyor. Bilakis şair, söz konusu çölde hiçbir şey olmadığını, hayat emaresi olmadığını öyle ki bir kelerin dahi görülmediğini, çünkü eğer keler olsaydı kaçıp gizleneceği bir ini olurdu demek istiyor. Âyette de belîğ bir üslupla, şefâat etme mecâlleri yok ki faydası olsun. Veya farazî bir anlatımla, eğer onların şefâat etme imkânları olsa bile, Rahman olan Allah bana bir zarar vermek isterse, onların hiçbir faydası olmayacak ve beni kurtarmayacaktı. Burada terakki (daha yetkin, daha değerli bir duruma doğru oluşan gelişme... Diğer bir ifade ile az önemliden çok önemliye doğru bir terakki) kullanılmıştır. Şöyle ki; önce başka ilâhların olamayacağını, onların ilâhlık mevkiine sahip olamayacağını, daha sonra da onların kendisini kurtaracak güçlerinin olmadığını ifade etmiştir.⁴³

4.3. Şefâatin Tümü Allah'ındır Âyetinin Değerlendirilmesi

قل لله الشفاعة جميعا له ملك السموات والأرض ثم إليه ترجعون "De ki: "Şefâatin tümü Allah'ındır. Göklerin ve yerin mülkü o'nundur. Sonra O'na döndürüleceksiniz."⁴⁴ Müellif; İmam Râzî'nin de dediği gibi bir önceki âyette, *أأخذوا* من دون الله شفعاء قل أولو كانوا لا يملكون شيئا ولا يعقلون "*Yoksa Allah'tan başka şefâatçiler mi edindiler? De ki: Hiçbir şeye güçleri yetmese ve düşünemiyor olsalar da mı?*" onların, putları şefâatçi olarak görmeleri eleştirilmiş, onlar da bizim şefâat beklediğimiz cansız putlar değil, putların kendilerini temsil ettiği ve Allah katında makbul olan zatlardır. Diyerek kendilerini savunmuşlardı. İşte onların bu anlayışları eleştirilmiş ve bütün olarak şefâatin tek sahibi Allah'tır diyerek iki şart yerine gelmeden şefâat fayda vermez. Birincisi şefâate mazhar olan kişinin Allah'ın (c.c.) rızasına uygun olması, İkincisi de şefâatçiyi ilgilendirir, o da şefâat eden kişinin, Allah tarafından kendisine şefâat izninin verilmiş olması gerekir. Her iki şart da burada yerine gelmiş değil. Öte yandan âyet, aynı zamanda şefâatin varlığına delalet eder. Çünkü "*şefâatin tümü Allah'ındır, şefâat Allah'a aittir, Allah'ın mülküdür*" âyetindeki harfi cer olan "lam" sahiplik veya aidiyet ifade eder, diğer bir ifade ile *الشفاعة* cümlesindeki "lam" sahiplik ifade eder yani "*şefâat Allah'ın (c.c.) mülküdür*" sözü, şefâatin

⁴⁰ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, c. XVII, s. 69.

⁴¹ Yâsin, 36/23.

⁴² Belagât ilminde, öndeki cümleden anlaşılacağı düşünülen ve bu cümledeki "mukadder soru" gizlenen soruya cevap konumunda olması sebebiyle takip eden cümleyi arada harf-ı atf olan vav'ı kullanmadan ayırmaya istinâf denir. Öndeki cümleye vav ile bağlanmayarak ondan ayrılmış olan ikinci cümle "isti'nâf" cümlesi denir.

⁴³ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, c. XXII, s. 301.

⁴⁴ Zümer, 39/44.

yokluğuna değil varlığına delalet eder. Dolayısıyla özellikle bu âyeti, şefâatin olmadığına dair delil olarak getirmek gâyet zayıf bir delildir. *له ملك السماوات والأرض "göklerin ve yerin mülkiyeti ona aittir"* cümlesi, cümle-i istinafiye olarak şefâatin, Allah'a ait olmasının sebebidir. Şefâatin tamamı ona aittir! Ama sadece şefâat değil gökler ve yer küre -ki bunlar masıvayı simgelerler- hepsi onun mülküdür, dolayısıyla hiç kimse onun izni ve rızası olmadan O'nun mülkünde herhangi bir yetki kullanamaz. *ثم إليه ترجعون "sonra ona döndürüleceksiniz"* cümlesi *له ملك السماوات والأرض* cümlesine "sümme" ile atfedilmiştir yani ona bağlanmıştır. Âdeta şefâatin büyük bir faydasının olduğu âhiretin, Allah'ın (c.c.) mülkü olduğu hususuna vurgu yapılıyor. Böylece şekilsel mülkiyetin de son bulduğu gerçeği hatırlatılıyor. *El-Bahru'l-Muhîd* adlı eserde, *لله الشفاعة* cümlesine bağlamak da caizdir diyerek, *"...sonra bize döndürüleceksiniz o zaman onların size şefâat edemeyeceklerini, onlara taparak kaybettiğinizi göreceksiniz"* şeklinde, onlara bir ikaz, hatta tehdittir deniliyor.⁴⁵

4.4. Âhiret Hayatına İnanmaya Müşriklerin Şefâat Beklentileri

Allah (c.c.) Nahl suresinde müşriklerin, âhiret hayatına inanmadıklarını beyan buyuruyor. Hatta onların, bu inanmayışlarını büyük yeminler ederek, pekiştirdiklerini de anlatıyor. *وأقسموا بالله جهد أيمانهم لا يبعث الله من يموت... "Onlar, "Allah, ölen bir kimseyi diriltmez" diye var güçleriyle Allah'a yemin ettiler..."*⁴⁶ Oysa Yûnus suresinde aynı müşriklerin, putları, Allah katında kendilerine şefâatçi olarak gördükleri anlatılıyor. Hem âhirete inanmadıkları hem de onların, âhirette birilerini Allah katında kendilerine şefâatçi gördükleri inancı, anlatılıyor. Dolayısıyla her iki âyet arasında bir çelişki varmış gibi görülüyor. Zira onların şiddetli bir şekilde âhiret inancı inkârını, anlatan da Kur'ân-ı Kerim ve onların şefâat beklediklerini anlatan da yine Kur'ân-ı Kerimdir.... *ويعبدون من دون الله ما لا يضرهم ولا ينفعهم ويقولون هؤلاء شفعاؤنا عند الله... "Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve "İşte bunlar Allah katında bizim şefâatçılarımızdır" diyorlar..."*⁴⁷ Âlûsî, bu âyet, Mekke müşriklerin, âhiret hayatını ve ölümden sonra dirilişi inkâr ettikleri batıl iddialarından bir tanesini ele alıyor der. Onlar ölen kişi yok olur biter, dirilmek ise onu tekrardan hayata iade etmek olur. Bu da imkânsız bir şeydir zira yok olan bir şey, artık iade olunamaz. Filozoflar da aynı şeyi savunurlar. Kelâmcılardan Kerrâmiye ve Mu'tezile'den Ebu'l Hüseyin el-Basrî'den başka bu görüşü savunan olmamıştır. Müellifimiz, ölümden sonraki dirilme ile ilgili, Kelâm âlimlerinin çoğunun görüşüne göre, kişi bizzat bedeni ile dirilir. Felsefecilerin, "yok olan şey bir daha tekrar iade olamaz" yani eski haline dönemez ilkesiyle itiraz edilirse eğer, o zaman şöyle cevap veririz; insanın, ölümlü yok olduğunu kabul etmiyoruz ki yok olan şey bir daha iade edilir gibi bir sonuç doğursun. Ölen sadece bedendir, ruh ölmez! Bu sebeple, bir "yok oluştan" söz edemeyiz. Bizim ifade etmeye çalıştığımız; ruh bedenden ayrılır, dirildiğinde o ruh, tekrar bedene geri döner. Dolayısıyla "إعادة المعدم" yani (yok olan şeyin tekrardan geri dönmesi) dedikleri, imkânsız durum, gerçekleşmiş olmuyor.⁴⁸

Mirza Can:⁴⁹ İnsanoğlu, ölümden sonra dirilince aynı beden ile değil, o bedene benzer bir beden ile dirilir. Çünkü önceki bedeni, çürümüş ve yok olmuştur. Bu durumda günah işleyen kişinin cezalandırılması ilahî adalete aykırı değil midir? sorusu akla gelir. Ona, da şöyle cevap veriyor.

Hayır! Burada ilahî adalete aykırı bir durum söz konusu değildir. Zira gerçek fâil, insanın nefsidir. fizikî yapısı (bedeni) değildir. Beden, kişinin elinde bir nesneyi kesen bıçak gibidir. Dolayısıyla kişi, bıçakla bir şeyi kestiğinde, ceza veya mükâfatı bıçak değil bıçağı kesen kişi alıyorsa aynı şekilde öte dünyada, cezalandırılan, mükâfata mazhar olan, eziyet duyan ve nimetlerden faydalanan; haz duyan, kişinin nefsidir. Dolayısıyla kişinin ölümden sonra bedenine benzer bir bedenle dirileceğini savunuyor. Âlûsî, Bu âyetin nüzûl sebebine de değinerek müşriklerin ölüm ötesi hayata, ölümden sonraki dirilişe, inanmadıklarını açıklamaya çalışıyor. İbnü'l cevzi ve Ebu'l-Â'liye'den rivâyetle: Bir Müslüman, alacağı ile ilgili bir müşrikle beraber mahkemeye başvurdu, nitekim konuşma arasında Müslüman olan kişi, zaman zaman "ölümden sonraki hayatta umduğum..." şeklinde (âhiret hayatına inandığını ve orada hak ve hukukun kaybolmayacağına dair konuşmalar yapar) bunun üzerine müşrik: "Ne demek yani? Sen ölümden sonra dirileceğini mi düşünüyorsun?" dedi ve yemin ederek; Allah'ın (c.c.) ölümleri diriltmeyeceğini savununca söz konusu âyeti kerime nâzil oldu. Özetle bu ve buna benzer âyetlerde, müşriklerin ölüm ötesi hayata inanmadıklarını görüyoruz.

⁴⁵ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, c. XXIII, s. 448,449.

⁴⁶ Nahl,16/38.

⁴⁷ Yûnus,10/18.

⁴⁸ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, c.XIV, s.110

⁴⁹ Habibullah bin Abdillâh el-Â'levî el-Hanefî

...الساعة قائمة...“وما أظن الساعة قائمة...”⁵⁰ Âlûsî, yukarıdaki âyette, yaptığı açıklamalarla yetinmiş olacak ki, ölüm ötesi hayat konusunda burada daha fazla açıklama yapmadan, sadece şunu anlatıyor; Müşrik, dünyada, kendisine bahsedilmiş güzellikleri hak ettiğini düşünerek kendini, Allah katında seçkin kimselerden görüyor. Ve Müslümana, “*iddia ettiğin gibi orası buradan daha iyiyse, yemin olsun orada bunun yerine daha iyisini bulurum*” diyor. Bu sebeple yemin ediyor, boş beklentiye giriyor. Belki de bu sebeple şefâat beklediğini iddia ediyor. Bu aymazlığın Kur’ân-ı Kerim’de bir örneğine daha, Fussilet suresi 50. âyetinde karşılaşmaktayız. ولئن أدقناه رحمة منا من بعد ضراء مسته ليقولن هذا لي وما أظن الساعة قائمة ولئن رجعت إلى ربي إن لي عنده للحسنى “*uğradığı bir sıkıntıdan sonra ona tarafımızdan bir nimet tattırsak mutlaka şöyle diyecektir. Bu benim hakkımdır; ayrıca kıyametin kopacağını sanmıyorum ama dönüp rabbime varacak olsam bile, O’nun huzurunda benim için güzel şeyler bulunduğundan eminim...*” Özetle; Âhirete inanmayan ve kendisini daha fazla nimetler içerisinde gören diğer kardeş, “*eğer senin zannettiğin gibi âhiret hayatı varsa orada bile benim sonum seninkinden daha hayırlı olacak*” şeklindeki cevabından yola çıkarak bunun bir istidrâc⁵¹ olduğunu, dahası, dünya nimetlerinin kişiyi azdırdığına bir örnek olarak da görülebilir diyor.⁵²

Şefâat bekledikleri konusuna gelince; Âlûsî, nüzûl sebebine değinerek şöyle der: İbn Ebi Hatim İkrime’den rivâyet ederek: Nadr bin Hars, kıyamet günü olunca Lât ve Uzzâ bana şefâat edecekler diyordu. Âyeti Kerime, bunun üzerine nâzil oldu. Âlûsî der ki; anlaşılan, bütün Müşrikler aynı şeyi söylüyorlardı. Bu, onların kıyamete inandıklarından değil, faraza, eğer iddia ettiğiniz gibi kıyamet varsa bile, taptığımız putlar bize şefâat edecekler diye iddia ediyorlardı.⁵³ Böylece âyetler arasında bir çelişki varmış gibi düşünülmemelidir!

Sanırım Hasan-ı Basri bu sebeple, müşriklerin şefâat konusunu anlatan âyetlerde, şefâat, dünya hayatlarının daha güzel ve düzenli olması ile ilgili bir şefâattir, âhiretle ilgili değildir der. Bu şekilde anlaşılırsa o zaman zaten âyetler arasında bir tenâkuz yok. Fakat cumhurun görüşü az önce anlattığımız gibidir, yani onlar âhirete inanmıyorlar! Sadece farz-ı muhal eğer âhiret olursa bile, bize şefâat eden putlarımız (tanrılarımız) var demek istiyorlar. Müşriklerin durumunu derinlemesine inceleyen kişi, onların ne kadar tereddütlü bir durumda olduklarını rahat bir şekilde anlayacaktır. (Dolayısıyla onların bazen inanıyormuş bazen de inanmıyormuş gibi davranmalarını, bu çelişkili durumlarına bağlamak gerekir). Şefâati putlardan beklemeleri konusuna gelince; onlar, salih ve kendilerine göre değerli bir takım adamların şeklinde, heykeller yapıyorlardı. Ne zaman bunlara ibadet edersek o zaman onlar bize şefâatçi olacaklar diye iddia ediyorlardı.⁵⁴

5. SONUÇ

Kur’ân’da şefâat kavramı hem sözlük manasında hem de istilâhî manada kullanılmıştır. Niteliği ve biçimi farklı olmakla beraber şefâat, hemen hemen bütün dinlerde vardır. İslam âlimleri arasında ise yedinci asırdan itibaren şefâat ile ilgili tartışmaların başladığı, daha sonra da mezheplerin ayırt edici bir özelliği haline dönüştüğü görülüyor. Tasavvuf ilminin teşekkülünden sonra, âhirette şefâatin yanında bir de dünyevî boyutu da tartışılmıştır. Böylece; dünyada şefâat ve âhirette şefâat, olmak üzere iki başlıkta değerlendirilmiştir.

Dünyada şefâat Allah (c.c.) katında makbul, salih olduğuna inanılan bir kişiden, günahlarının bağışlanması için veya başka amaçla, dua talep edilmesidir. Bu tür bir şefâatin caiz olduğu konusunda İslam âlimleri arasında ittifak vardır. Zira bu şekilde dua etmek Kur’ân-ı Kerim’de, hem Hazreti Peygamber’e (s.a.v.) hem de diğer inananlara emredilmiştir. “...*Hem kendinin hem de mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarının bağışlanmasını dile (istiğfar et)!...*”⁵⁵ “...*Eğer onlar her kendilerine zulmettikleri zaman sana gelipte Allah’tan günahlarının bağışlanmasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah’tı, tevbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı.*”⁵⁶ “*Ey Rabbimiz! Hesabın görüleceği gün beni, anamı, babamı ve bütün mü’minleri bağışla!*”⁵⁷ Ayrıca hayattayken Hazreti Peygamber (s.a.v.) ile tevessülde bulunulmuştur.

Âhirette şefâat; İslâm âlimleri Hz. Peygamber’in (s.a.v.), mahşer meydanında uzun bekleyiş sıkıntısı içindeki insanların hesaba çekilmesini sağlamak, ayrıca müminlerin cennetteki derecelerini yükseltmek amacıyla, Allah

⁵⁰ Kehf, 18/36.

⁵¹ İstidrâc zalim, kâfir ve azgın kişilerin tetrici olarak felâkete yaklaştırılması ve bu esnada kendilerine bazı geçici imkân ve başarıların sağlanmasıdır. Firavun örneğinde olduğu gibi (ez-Zuhuf 43/46-56) istidrâc sahibi kişiler elde ettikleri başarıları kendi gayretlerinin ürünü zanneder, kibirlenir ve azgınlıklarını alabildiğine artırırlar, nihayet ilâhî azâba mâruz kalıp yok olurlar. Bkz. M. SAİT ÖZERVARLI, "HÂRİKULÂDE", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harikulade#1> (31.01.2021).

⁵² Âlûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, c. XV, s. 341.

⁵³ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, c. XI, s. 71.

⁵⁴ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'âni*, c. XI, s. 72.

⁵⁵ Muhammed, 47/19.

⁵⁶ Nisâ, 4/64.

⁵⁷ İbrahim, 14/41.

(c.c.) katında şefâat edeceği, buna karşılık kâfirler hakkında şefâatin gerçekleşmeyeceği hususunda ittifak etmiştir. Bu açıdan âhirette şefâat ile ilgili bir tartışma yoktur. Asıl niza konusu ve mezhepler arası derin tartışmalara sebep olan ise, küçük veya büyük günah işleyen, tevbe etmeden ölen Müslümanlar hakkında, şefâatin olup olmayacağı ile ilgilidir. Mu'tezile'nin bir kısmına göre büyük günahattan kaçınıp sadece küçük günah işleyen ve Müslüman olarak ölenlerle ilgili şefâat vardır. Diğer bir kısım Mu'tezile'ye göre ise büyük günah işleyenler eğer tevbe etmeden ölürlerse onlar fasık olurlar ve onlara hiçbir surette şefâat edilemez. Selefiyye, Eş'ariyye, Mâtürîdiyye ve Şia mezheplerine göre ise şefâat, mümin olarak ölen herkesi kapsar. Büyük günah işleyen veya küçük günah işleyen; tevbe etmeden veya tevbe ettikten sonra ölen fark etmez, yeter ki mümin olarak ölsün, şefâat kapsamı dâhilindedir.

Üzerinde çalıştığımız eserin yazarı Âlûsî, Ehl-i sünnetin yılmaz bir savunucusu olarak, şefâat ile ilgili ayetleri değerlendirirken, bu ayetleri Kur'an bütünlüğü içerisinde ele aldığını, şefâati farklı boyutlarıyla değerlendirdiğini söyleyebiliriz. Bu ayetlerin bir kısmının inkârcılarla ilgili olduğunu, esasen söz konusu ayetlerde şefâatin reddedilmediği, aksine özelde müşriklerin genelde de inkarcıların şefâat ile ilgili anlayışlarının reddedildiğini ifade etmeye çalışıyor. Bazen de Müşriklerin şefâat konusunda yaşadıkları çelişkilerden söz ediyor. Mesela: Ahirete inanmadıkları halde, dünyada sahip oldukları maddi varlık, refah veya ayrıcalıklı konumlarının ahirette de devam edeceğini, dolayısıyla ahiret varsa bile orada putlarının veya kendilerince onları ayrıcalıklı kılan diğer varlıklarının (servet, çocuklar vs.) kendilerine şefâat edeceğini iddia ederler. Bilindiği gibi Mekkeli müşrikler tamamen inançsız, Allah'ı inkâr eden bir topluluk olmadıkları gibi, dini birtakım ritüellerden de haberdar idiler. Şirk koşmalarına rağmen, Allah'a (c.c.) iman ediyorlardı. Meleklerin ve cinlerin varlığı konusunda da bir inanç sahibiydiler. İnanç ile ilgili olan durumlarının yanında, amelî noktada, mesela namaz ve hac gibi ibadetlere de aşındılar. Allah'a (c.c.) iman ediyorlar fakat putları, birer yardımcı ilah olarak görüp Allah'a (c.c.) şirk koşuyorlardı. Dolayısıyla Kur'an, onların yanlış Allah (c.c.) inançlarını reddettiği gibi, şefâat konusundaki algılarının da yanlış olduğunu, kimlerin kimlere şefâat edebileceği konusundaki tek hüküm sahibinin Allah (c.c.) olduğunu belirtiyor. Ehli bidat diye nitelendirdiği Mu'tezile'nin şefâat konusundaki yanlış tutumlarına dikkat çeker, zaman zaman onların kendi içinde çelişkiye düştüklerini anlatmaya çalışır. Mesela Mu'tezile bile büyük günah işlemeyen kişilerin şefâate mazhar olacaklarını kabul ederler. Burada Âlûsî onların bir açmazından söz ederek; Bir an için onlar gibi düşünelim, "hiçbir kimseden herhangi bir şefâat kabul olunmaz" ayetinin, umûm ifade ettiğini, hiçbir şekilde şefâatin olmadığını, bir an için kabul edelim. O zaman sorulması gereken soru şu: Büyük günah işlemeyen müminlere şefâat edileceğini nasıl kabul ederler?

Özetle; Âlûsî, Kur'an'da mutlak manada şefâatin olmadığını ifade eden bazı ayetleri, siyak ve sibaka (bağlam) göre değerlendirip bu ayetlerin inkârcılarla ilgili şefâatten bahsettiğini, şefâatle ilgili yanlış telakkilerini reddettiğini, şefâatin asıl sahibinin Allah (c.c.) olduğunu, O'nun izni ve rızası olmadan kimsenin kimseye şefâat edemeyeceğini açıklamaya çalışırken; diğer taraftan bir kısım ayetlerden, Allah'ın (c.c.) izin verdiği iyi kimselerin, yine Allah'ın (c.c.) izin verdiği kimselere şefâat edebileceklerinin anlaşıldığını savunuyor.

KAYNAKÇA

Alıcı, Mustafa. "Şefâat", DİA, TDV İslâm Ansiklopedisi". 38. İstanbul, 2010.

Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd bin Abdillâh bin Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsir'il-Kur'ânî'l-Âzîm ve's-Seb'i'l-Mesânî* thk. Mahir Habbûş "v.d.". Dimaşk: Daru'r-Risâleti'l-Âlemiyeye, 2015.

Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî. *es-Seyyid eş-Şerîf et-Ta'rifât*, (Thk. kom.). Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.

Ebü Hayyân, Muhammed bin Yûsuf bin Alî bin Yûsuf bin Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahru'l-Muhît Fi't-Tefsîr*. Beyrut: Darü'l-Fikr, 2010.

El-Muhammedî, Ebûzer Abdulkadir b. Mustafa b. Abdirrezzâk. *eş-şefâa'tu fi'l-Hadisi'n-Nebevî (Basılmış Yüksek lisans Tezi)*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.

İsfahânî, Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed. *el-Müfredât, fî Garîbi'l-Kur'an*. Kahire, 1961.

İsfahânî, Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed. *el-Müfredât, fî Garîbi'l-Kur'an*, (Thk. Safan Adnan ed-Davudî). Beyrut, Dimaşk: Darü'l-Kalem, ed-Darü'ş-Şamiyye, 1424.

İbn Manzur, Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. İran, 1405.

Kadî, Abdülcebbar. *Şerhu'l-Uşûli'l-hamse*, (trc. İlyas Çelebi). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu

Başkanlığı, 2013.

Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsîrû'l-Merâğî*. Beyrut: Daru İhyâu't-Turâs, ts.

Özerverli, M. Sait. “Hârikulâde”, TDV İslâm Ansiklopedisi”. Erişim 31 Ocak 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/harikulade#1>

Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtîhu'l-Ğayb*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981.

Semîn El-Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed bin Yûsuf bin İbrâhîm el-Halebî. *ed- Dürri'l-Masûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, (Thk. Ahmed Muhammed el-Harât). Dimaşk: Darü'l-Kalem, ts.

Tahanevî, Muhammed Ali. *Keşşaf-u Mustalati'l fûnun-i ve'l Ülûm* (Edt. Rafik el-Acem, Thk. Kom.). Beyrut: Mektebetu Lübnan Naşirun, 1996.

Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd bin Fahriddîn Ömer bin Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî. *Şerhü'l-Akâid* (trc. Taha Hakan Alp). İstanbul: Yasin yayınevi, 2008.